

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДОВИЧЕНКО Лариса Миколаївна

***Особливості вивчення християнських
образів зарубіжної літератури в
загальноосвітній школі***

13.00.02 - методика вивчення зарубіжної літератури

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

377.8

ДВ 26.003

Дисертація є рукописом

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00760643 (Q)

Роботу виконано в Українському педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
МІРОШНИЧЕНКО Леся Федорівна

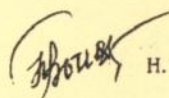
Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ЧИРКОВ Олександр Семенович
- кандидат педагогічних наук
КУЦЕВОЛ Ольга Миколаївна

Провідна установа - Херсонський державний педагогічний інститут

Захист дисертації відбудеться "22" січня 1997р.
о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К 01.32.01 в Інституті педагогіки АПН України
(252001, м.Київ, вул. Трьохсвятительська, 8)

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Інституту педагогіки АПН України

Автореферат розіслано "19" листопада 1996р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Н. В. БОНДАРЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний етап історичного розвитку України характеризується істотними змінами в житті її народу, оновленням усіх сфер діяльності людини, переоцінкою та утвердженням у свідомості нації нових світоглядних орієнтацій. В умовах розбудови незалежної держави дедалі визначальнішою стає потреба реалізації концепції національної освіти, спрямованої на гуманізацію та гуманітаризацію навчально-виховного процесу.

Значущість гуманітарних знань, прилучення підростаючого покоління до художніх шедеврів літератур різних народів, виховання у молоді духовно-естетичних потреб та формування прагнення пізнати здобуті народами світу духовні цінності зумовили необхідність перегляду структури і змісту шкільної літературної освіти.

Новий підхід до вивчення зарубіжної літератури потребував перегляду усталеної думки про відсутність і безперспективність християнської традиції у творах мистецтва взагалі та в літературі як у навчальному предметі в школі зокрема.

Органічний зв'язок загальнотеоретичних та історико-літературних досліджень набув особливого значення саме тепер, коли значно зросла увага до моральних загальнолюдських цінностей, стверджується їх абсолютний пріоритет. Оскільки із християнськими образами доводиться досить часто зустрічатися у творах мистецтва і вони є важливим змістовим компонентом, їх вивчення й аналіз повинні допомогти учням глибше осягнути зміст художнього твору в цілому. А ігнорування ролі християнських образів не дозволяє зробити його повноцінний аналіз.

У шкільних підручниках дедалі частіше натрапляємо на

визначення терміну "образ" як християнський або біблійний, яке раніше не зустрічалося. Щоб пояснити подібні літературні явища, учитель-словесник повинен володіти відповідним теоретичним і методичним матеріалом. Нині з'явилися реальні умови для всебічного розкриття феномену Біблії як загальнокультурної цінності. Постала потреба вивчення у школі під новим кутом зору художніх творів світової літератури з християнськими образами (Е.Войнич, В.Гюго, А.Данте, Ф.Достоевського, М.Лермонтова, Дж.Мільтона та інших), де, поряд із традиційними, є і нововведені до навчальної програми. Це дозволить прояснити віковічні пошуки духовно-поетичного самовираження народів, що відбувалися в різні періоди їх історичного життя, а також визначити місце християнського віровчення в культурній свідомості націй. Тому прочитання й осмислення учнями творів із християнськими образами має відбуватися на якісно новому рівні.

Практично всі спроби розгляду рецепції християнських образів у межах радянського літературознавства є більшою чи меншою мірою політизованими, що призвело до неминучого змішування антиклерикального, релігійно-світоглядного і власне генетично-християнського критеріїв. Часом на основі історико- і теоретико-літературного аналізу тексту з'являлася ідеологічна тенденційна надбудова, яка нерідко призводила до суперечливого пояснення типологічно однорідних літературних фактів. Традиційне місце під час вивчення у школі творчості Е.Войнич, М.Лермонтова, І.Франка та інших займала теза про їх войовничий атеїзм. Учитель не звертав уваги на те, що у своїх творах багато письменників розробляли християнські образи співвідносно з першоджерелом.

На сучасному етапі перебудови національної школи пе-

ред ученими і вчителями-практиками постало ще одне завдання: допомогти учням осягнути всю повноту змісту творів із християнськими образами, без чого неможливо повноцінно сприймати розвиток світового літературного процесу в цілому. Для цього необхідно з'ясувати духовні й естетичні причини звернення багатьох авторів у своїй творчості до християнських образів, що вирізняється особливою цілісністю - це розгорнута картина людського життя, в якій кожна деталь співвіднесена із загальним змістом.

Окремі розробки вивчення творів із християнськими образами, що з'являються в методичній літературі, звертають увагу вчителя на християнські образи, але не висвітлюють особливостей їх опрацювання.

Відсутність літературознавчих розробок та науково обґрунтованої методичної системи вивчення християнських образів порушує цілісне сприйняття твору, утруднює усвідомлення учнями ідейно-естетичної концепції автора і знижує вплив літератури на їхній духовний розвиток.

Вітчизняні літературознавці і методисти плідно працюють над осмисленням існуючих проблем. Однак особливості вивчення християнських образів світової літератури досліджені фрагментарно. Донині немає жодної монографічної праці, яка прислужилася б викладанню курсів зарубіжної літератури в загальноосвітній середній школі. Поодинокі публікації, що з'явилися останнім часом у періодиці, у збірниках матеріалів міжнародних та республіканських науково-практичних конференцій, здебільшого торкаються окремих аспектів проблеми, залишаючи поза увагою методичні підходи.

Вибір теми дисертації зумовлений, з одного боку, тим, що проблема вивчення християнських образів під час зас-

воєння змісту твору досі не була предметом спеціальних досліджень, а з іншого, - практичною потребою сучасного вивчення літератури, яке ґрунтується на повному і глибокому осягненні читачами концепції письменника.

У дисертації розроблено методичні основи вивчення християнських образів. Базисними поняттями, пов'язаними з темою дослідження, є християнські образи, біблійні образи, "вічні образи".

Щодо визначення терміна "християнський образ" поділяється думка вчених (М. Туган-Барановського, А. Данильчук, І. Лапшина, М. Лосського, О. Костюк, З. Ротер, В. Соловйова та ін.), які вважають, що такими можна називати образи, в яких втілюються окремі філософські й естетичні ідеї християнської релігії, дії яких співвідносяться з біблійними заповідями і містять у собі віру, надію, любов.

Учасники міжнародної науково-практичної конференції "Христианские сюжеты и образы в художественной литературе", що проводилася 12-14 квітня 1993 р. у м. Житомирі, зійшлися на тому, що поняття "християнські образи" значно ширше від поняття "біблійні образи", які, в свою чергу, становлять складову "християнських" (О. Замошина, Л. Смірнова, А. Фартушний).

У дослідженні поділяється думка М. Євченка, В. Колосніцина, А. Нямцу, Г. Соболевської про те, що "біблійними" можна називати образи, які мають свої корені у Святому письмі християнської релігії, наприклад, Авель, Ісус, Іуда, Каїн, Понтій Пілат та інші. Як зазначає В. Колосніцин, такі образи є у біблійному сюжеті і пов'язані з культовою церковною діяльністю.

"Вічними образами" в літературі (М. Бахтін, П. Берков,

А. Волков, А. Нямцу) називають ті, які одного разу з'явившись у художньому творі, отримують в іншому "нове життя", нові ідейно-естетичні функції і характеризуються частим зверненням до них у різних національних літературах (Гамлет, Дон Жуан, Ісус Христос, Іуда, Прометей, Фауст).

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлена, по-перше, тим, що в методиці викладання літератури проблема визначення християнських образів і з'ясування особливостей їх вивчення у логічній послідовності не була предметом спеціального розгляду, по-друге, - практичною потребою сучасної літературної освіти школярів.

Об'єктом дослідження є процес вивчення зарубіжної літератури в середній школі, а предметом - зміст, форми і методи вивчення християнських образів у 5-8 та 9-11 класах.

Мета дослідження полягає у теоретичному визначенні особливостей християнських образів та розробці науково обґрунтованої методики їх вивчення в школі, спрямованої на глибоке розуміння учнями ролі цих образів у художньому творі та усвідомлення його змісту в цілому.

У дослідженні перевірялася гіпотеза, яка полягала у тому, що опанування учнями знань про християнські образи та їх аналіз будуть успішними, якщо:

- усвідомлено суть визначення художнього образу як християнського;

- з'ясовано основні особливості вивчення християнських образів;

- робота над засвоєнням християнських образів будується поступово, а їх особливості вводяться в логічній послідовності;

- створено психолого-педагогічні умови, за яких учні ви-

членяють і усвідомлюють загальнолюдські цінності, відтворені в зарубіжній літературі.

Для реалізації поставленої мети і перевірки вірогідності гіпотези необхідно було вирішити такі завдання:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми і вивчити її реальний стан у практиці викладання зарубіжної літератури;

2) проаналізувати зміст і структуру навчально-методичного комплексу щодо вивчення християнських образів у творах зарубіжної літератури й узагальнити досвід учителів-практиків та педагогічних колективів шкіл України в роботі над вивченням християнських образів;

3) виявити рівні розуміння учнями християнських образів у системі художнього твору;

4) розробити і перевірити ефективність методики вивчення християнських образів, яка допомагає усвідомленню їх ролі у художньому творі та глибокому осягненню його змісту в цілому.

Науково-теоретичною основою дослідження є положення про єдність світового літературного процесу, новітні філософські праці з проблеми пізнання дійсності, пріоритетність загальнолюдських цінностей, відображених у художній літературі, та їх вплив на духовне збагачення особистості, психолого-педагогічні розробки щодо особливостей психічного розвитку учнів різного віку, характеру сприйняття художнього твору та асоціативного мислення учнів.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: вивчення філософської, історичної, літературознавчої, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми, спостереження за навчальним процесом, теоретичне узагальнення педагогічного досвіду.

2. Емпіричні: бесіди з учителями, керівниками шкіл, уч-

нями, анкетування вчителів та учнів, узагальнення практичного досвіду роботи вчителів, констатуючий зріз та експериментально-дослідне навчання, кількісний і якісний аналіз результатів зрізових робіт та експериментального навчання із застосуванням методів математичної статистики.

Мета, завдання і гіпотеза дослідження визначили його логіку і методику.

На першому етапі (1993-1995 рр.) вивчалася література з проблеми дослідження, розроблялися методичні рекомендації до вивчення християнських образів, готувалися анкети, контрольні зрізи.

Другий етап (1994-1995 рр.) було присвячено проведенню констатуючого зрізу, аналізу його результатів та пошуку оптимальних можливостей вивчення християнських образів на уроках зарубіжної літератури. Констатуючим зрізом охоплено 220 учнів Київської (СШ N 170, 210 м. Києва), Дніпропетровської (СШ N 49, 57, 125 м. Кривого Рогу) областей.

На третьому етапі (1995-1996 рр.) проводилося експериментально-дослідне навчання у цих самих школах для перевірки ефективності пропонованої методики.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні й обґрунтуванні з позицій психолого-педагогічних наук та методики викладання літератури особливостей вивчення християнських образів зарубіжної літератури в школі, розробленні ефективної методики, розкритті оптимальних умов її реалізації.

Теоретична значущість дослідження складається із узагальнення специфічних характеристик християнських образів; розкриття способів їх зображення; визначення місця досліджуваної проблеми у процесі літературної освіти учнів; обґрун-

тування необхідності вивчення християнських образів у тісному взаємозв'язку тексту і світогляду автора; розроблення методики їх вивчення.

Практична значущість дослідження визначається впровадженням у шкільну практику обґрунтованої методики оволодіння знаннями, вміннями і навичками аналізу християнських образів у художніх творах, що сприяє більш глибокому осягненню їх змісту в цілому. Результати дослідження можуть використовуватися на заняттях із зарубіжної літератури в школі, у процесі вдосконалення навчальних програм і підручників.

Вірогідність і наукова об'єктивність висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечуються опорою на провідні положення філософської, літературознавчої, психолого-педагогічної та методичної науки, застосуванням методів дослідження, адекватних завданням кожного етапу експериментально-дослідного навчання, якісним і кількісним аналізом значного за обсягом фактичного матеріалу, а також одержаними результатами.

Основні положення, висновки і рекомендації дослідження впроваджувалися в практику шкіл Київської, Дніпропетровської і Житомирської областей. Розроблені й апробовані науково-методичні матеріали можуть бути використані на заняттях із зарубіжної літератури в гімназіях, ліцеях, коледжах та педагогічних вузах (на лекціях, семінарах та ін.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладалися автором на науково-практичних конференціях педагогічних інститутів міст Житомира та Кривого Рогу (1994, 1995 рр.), на звітних науково-практичних конференціях Українського державного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (1995, 1996 рр.), у лекціях для студентів

УДПУ ім. М. Драгоманова та під час проходження ними педагогічної практики, у чотирьох публікаціях.

На захист виносяться:

- 1) теоретичне обґрунтування методики роботи над християнськими образами в загальноосвітній школі;
- 2) визначення особливостей вивчення християнських образів;
- 3) реалізація запропонованої методики в експериментально-дослідному навчанні та практиці роботи ряду шкіл України.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано гіпотезу, обґрунтовано вірогідність і розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів, визначаються основні положення, винесені на захист; подано відомості про апробацію.

У першому розділі - "Осмислення суті рецепції християнських образів у філософії, історії, літературознавстві, методиці" - розглядаються теоретичні засади досліджуваної проблеми, проаналізовано зміст і структуру навчальних програм, підручників і методичних посібників із зарубіжної літератури з питань вивчення християнських образів.

У літературознавстві теорію християнських образів ще не створено. Існують окремі роботи, присвячені здебільшого вивченню ролі біблійних образів та розгляду творів письменників, творчій манері яких був притаманний прийом використання християнських образів, сюжетів та мотивів.

Аналіз цих досліджень дозволяє зробити висновок про те, що сучасна літературознавча наука займається вивченням:

- християнських образів з погляду історії створення твору, встановлення першоджерела, ступеня його автентичності;

- взаємозв'язків християнського образу в структурі твору: його зв'язку з іншими образами, сюжетами і загалом з усіма елементами художньої системи, виявленням позиції письменника, втіленої у християнському образі;

- умов (порівняльно-історичне), згідно з якими досліджується роль християнських образів через зв'язок авторського твору з першоджерелом християнських образів або цілою традицією.

Порівняльним літературознавством досліджено, що серед найяскравіших проявів загальних закономірностей розвитку людства, відображених у літературі, можна виділити розробку "вічних образів". "Історія будь-якого національного сприйняття, засвоєння та самостійного розроблення як окремих "світових образів", так і всіх їх у цілому, є показова, почальна та цікава частина історії формування цієї національної культури" (М.Бахтін), що може служити критерієм розвиненості та оригінальності, відображати взаємозв'язки і взаємовідносини з культурою інших народів.

"Християнські" образи по праву належать до "вічних образів", оскільки, як підкреслює В.Вахрушев, образ Ісуса Христа більш популярний у світовому мистецтві, ніж загальновідомі "вічні образи" Прометея, Дон Жуана, Дон Кіхота, Гамлета та ін.

Це вимагає широкого розуміння самих форм взаємозв'язків національних літератур та їх типологічної спільності. Проблема інтерпретації вічних християнських об-

разів у національній літературі передусім пов'язана з питанням про причини сприйняття того чи іншого образу, його нового життя, ідейно-естетичної функції, що змінюються залежно від історичних обставин, творчої індивідуальності автора. Інакше кажучи, йдеться не про іманентну категорію, а про один із проявів літературного життя на певному етапі його розвитку. У центрі будь-якого літературного твору стоїть людина з усією складністю і комплексністю її життєвих проявів та взаємовідносин зі світом, незалежно від віросповідання. Саме людина і є тим "фокусом", який вбирає в себе єдність і цілісність життя, відображеного у творі, незалежно від того, ким є автор - християнином, буддистом чи мусульманином. З огляду на це поняття переходу від "християнського образу" до художнього цілком умотивовано означає передусім створення певного людського характеру, що становить його ядро. Предметом внутрішнього історико-літературного розвитку є насамперед характери, через зображення яких і розкриваються ті чи інші теми. І не випадково у шкільному вивченні літератури саме характер, або, як його часто у таких випадках називають, образ (образ "зайвої людини", "героя кодексу" тощо), перебуває у центрі розгляду.

Християнським образами притаманний ряд особливих рис, а твори із християнськими образами потребують специфічного підходу до їх вивчення. Завдання вчителя - допомогти читачеві визначити, які думки та ідеї порушував автор у змальованому християнському образі, які художні засоби для цього використовував і як усе це можна відтворити в процесі читання, пробудити в учнів інтерес та їхнє активне ставлення до фактів, явищ, картин і персонажів, висвітлених у творі. Виконання таких завдань підвищує якість сприйняття і повноту

розуміння християнських образів.

Більшість науковців сходиться на думці, що основною ідеєю нового курсу "Зарубіжна література" в програмах загальноосвітніх шкіл є формування духовних цінностей особистості (А. Волков, Т. Денисова, Л. Мірошніченко, А. Нямцу, Є. Пасічник, Г. Сиваченко, Б. Шалагінов та ін.).

Програми з літератури, що уклалися до 1992 р., надають яскравого негативного забарвлення християнським образам у творах, передбачених для вивчення, оскільки процес освіти і виховання в школі відповідав тим ідеологічним принципам, які становлять суть сучасної їм держави. Згодом програма з російської літератури стала істотно відрізнятися від попередніх своїм доляльним ставленням до християнських образів, хоча зміст її щодо вивчення творів із такими образами майже не змінився.

У дисертації поділяється думка про те, що гуманізація освіти буде повноціннішою за умов залучення до програм з літератури біблійних текстів. Школа повинна дати учням уявлення про шедевр світової культури – Біблію, що є скарбницею морального досвіду багатьох поколінь людей, сповненою мудрих порад та настанов, виважених правил людського співжиття і яка справила величезний вплив на розвиток світового мистецтва.

Хоча літературознавці і методисти в усі часи наголошували на необхідності вивчення взаємовпливу Біблії та інших творів художньої літератури, нові програми 1995 року про таку взаємодію згадують, але не ілюструють її. Досліджуване питання в програмі представлено схематично, епізодично, немає відповідних рекомендацій щодо використання найефективнішої методики вивчення творів із християнськими образами.

Зміст і структура чинної програми мають ряд недоліків та недоробок стосовно вивчення християнських образів, що дає підставу зробити висновок про доцільність створення нової програми з зарубіжної літератури, у розробці якої мають взяти участь науковці та вчителі.

Зауважимо, що в роботі не ставилося за мету наголосити на необхідності об'єднання літературних творів за допомогою наскрізної ідеї - релігійної. Але вважається за необхідне не лише констатувати той факт, що Біблія є джерелом творчого натхнення в різних сферах культури, а й доводити це на прикладах.

Питання про вивчення християнських образів у курсі літератури неодноразово порушувалося на науково-практичних конференціях в Україні протягом 1993-1995 рр. Літературознавці і методисти не байдужі до проблем школи і намагаються надати якомога істотнішу допомогу вчителю. Останнім часом опубліковано чимало цікавих книг, нових і перевиданих, присвячених творчості окремих письменників, художній манері яких притаманний метод використання християнських образів. Пробні навчальні посібники-хрестоматії та підручники із зарубіжної літератури все ж таки лише побіжно порушують питання про християнські образи в літературі.

У другому розділі - "Стан вивчення християнських образів зарубіжної літератури в школі" - описано вивчений і узагальнений досвід роботи вчителів-практиків, педагогічних колективів, проаналізовано особливості сприйняття учнями творів із християнськими образами, виявлено ставлення вчителів і учнів до вивчення творів з такими образами, як християнські і біблійні, з'ясовується висвітлення особливостей вивчення християнських образів у теорії методики і шкільній

практиці.

Для наукового обґрунтування методики роботи над християнськими образами зарубіжної літератури в школі проводився констатуючий зріз. На першому етапі дослідження з метою з'ясування стану вивчення християнських образів проаналізовано результати анкетування вчителів.

У своїх відповідях більшість із них підкреслила необхідність вивчення у курсі зарубіжної літератури основних глав Біблії та причин її впливу на творчість письменників різних країн і народів, оскільки це може сприяти у досягненні навчальної і виховної мети школи, а також у формуванні всебічно розвиненої особистості. Але на цьому шляху вчителі зустрічають багато труднощів літературознавчого і методичного характеру. Так, 86% опитуваних підкреслили, що вони не вважають себе достатньо підготовленими до роботи над християнськими образами. Одна група вчителів (35%) ухилилася від відповіді на питання про підходи до розгляду християнських образів у творах Е. Войнич, А. Данте, Ф. Достоєвського, Ф. Рабле, Л. Толстого, тому що не знайомі із християнськими рисами образів зазначених авторів. Багато вчителів (53%) зауважили, що на уроках християнські образи розглядаються ними як і інші, без акценту на їх особливостях. Третя група опитуваних (12%) підкреслила, що в їхній роботі використовуються новітні погляди на творчість і образи названих письменників, які з'являються на сторінках журналів "Дивослово", "Відродження", "Зарубіжна література", в літературознавчих дослідженнях, що публікуються останнім часом.

59% опитуваних наголосили на необхідності підготовки сучасних учнів до сприйняття творів із відголосами християнської релігії у зв'язку з тим, що таке явище діти здебільшо-

го вперше зустрічають у житті і в літературі. Звідси вченим-методистам необхідно докладно розробити проблеми, які виникають у зв'язку з уведенням до шкільних програм художніх творів із християнськими образами.

Результати анкетування переконують, що вчителі використовують переважно традиційну методику вивчення християнських образів, не звертаючи уваги на їх особливі риси, робота над християнськими образами проводиться епізодично. Це пояснюється тим, що:

1/ предмет "Зарубіжна література" є новим у шкільному навчальному плані, більшість творів раніше учнями не вивчалася;

2/ питання вивчення християнських образів тільки-но порушуються, підходи до їх розгляду вчителями ще не до кінця з'ясовані. Тому не всі словесники усвідомили причини введення Біблії до шкільних програм, не з'ясували світоглядні засади вивчення християнських образів. Інколи беруть їх за основу в процесі шкільного виховання, вважаючи, що вічним у мистецтві стає лише те, що в основі своїй містить християнські істини.

Анкетування допомогло з'ясувати і складні моменти, з якими стикаються вчителі, вивчаючи християнські образи. Їх можна поділити на дві групи. До першої відносимо труднощі об'єктивного характеру: недостатня розробка методичних рекомендацій з питань вивчення творів із християнськими образами, відсутність чітких наукових орієнтирів з проблеми, розосереджене в часі вивчення споріднених тем. Другу групу становлять труднощі суб'єктивного характеру, оскільки вони прямо чи опосередковано пов'язані з особою вчителя. Типовими з них є такі: обмаль знань фактичного матеріалу, дефіцит часу

на підготовку вчителя до уроку тощо.

Майже всі опитані словесники визнають актуальність та гостроту проблеми, висловлюють побажання вдосконалювати роботу в цьому напрямі.

Шляхом спостережень, бесід, анкетування зроблено спробу вивчити рівень знань учнів про християнські образи. При цьому ставилося за мету виявити, чи знайомі учні із християнськими святами, що їм відомо про Біблію, чи є у них бажання зрозуміти причини впливу християнського віровчення на розвиток світового мистецтва.

Одержані в процесі констатуючого зрізу результати дозволяють стверджувати, що учні цікавляться зазначеним явищем у літературі, проте їхніх знань недостатньо для того, щоб обґрунтувати визначення образу "християнський".

За результатами дослідження можна виділити кілька груп учнів з певним рівнем знань про християнські образи:

- 1 група - низький рівень знань;
- 2 група - мають певні, але недостатні знання;
- 3 група - мають необхідні знання;
- 4 група - мають глибокі знання.

Четверта група, щодо якої можна говорити про високий рівень знання християнських образів, виявилася малочисельною. Цінним є те, що більшість учнів (86,2%) досить критично ставиться до своїх знань і бажає їх поповнити на уроках літератури.

Анкетування доводить, що у педагогічній практиці (як у середніх, так і в старших класах) спостерігається фрагментарне вивчення літератури, а твори з християнськими образами не посіли ще належного місця в роботі значної частини словесників. Проте завдяки напруженій роботі вчителів-нова-

торів вже здійснюються спроби вирішувати проблему вивчення християнських образів зарубіжної літератури.

У третьому розділі - "Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою" розкрито зміст, описано методику і хід експериментально-дослідного навчання, проаналізовано його результати.

При цьому враховувалися:

- поетапне формування знань учнів;
- завдання морального виховання у процесі навчання;
- вікові особливості дітей;
- характер завдань, які сприяють виробленню ціннісного ставлення до літератури;
- системність як єдність мети, змісту, принципів, організаційних форм, методів, засобів впливу на учнів.

В основу методики оволодіння знаннями про християнські образи під час вивчення художнього твору було покладено комплексний підхід до навчання, виховання і розвитку особистості; врахування результатів вивчення потенційних можливостей учнів різного віку; вибір оптимальних методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, спрямованих на оволодіння знаннями про християнські образи, вироблення вміння їх аналізувати; інтегроване використання індивідуальних і колективних методів та форм навчальної діяльності; дискусійність обговорюваних питань. Експериментом передбачалося, що розвиваюче навчання має орієнтуватися не на досягнутий рівень розвитку, а дещо "забігати вперед", висуваючи вимоги, що перевищують уже добре сформований рівень аналітико-синтетичної діяльності учнів.

Наскрізні завдання, які мали місце на кожному занятті у процесі дослідного навчання, було спрямовано на те, щоб:

-дати учням поняття про християнський образ, визначити його особливі риси;

-розвивати творчий потенціал, здатність учнів до зіставлення образів під час вивчення художнього твору;

-підвищити рівень розуміння учнями християнських образів у системі художнього твору;

-урізноманітнювати форми занять (читання текстів за "круглим столом" з подальшим обговоренням, ігрові, творчі уроки, заняття-диспути тощо);

-втілювати на практиці міжлітературні та міжпредметні зв'язки.

Було теоретично визначено особливі риси християнських образів. У процесі навчання увага приділялася таким із них:

-загальноповідомість в історії;

-довготривалість літературного життя;

-незмінна актуальність у різні епохи;

-традиційність, яка спричиняє збереження наявних елементів протосюжету;

-трансформація образу, що визначається через ставлення до традиції;

-продовження, дописування, переказ біблійного образу з метою переосмислення його змісту;

-поєднання, нашаровування, взаємопроникнення декількох семантичних значень різних образів.

Під час вивчення християнських образів ураховувалося, що їх значуща психологічна глибина, багатоаспектність характеру поведінки та етичних доміант визначають особливу актуальність і багатоплановість у літературному житті. Як зазначив Л. Фейербах, "кожна епоха бере з Біблії тільки саму себе; кожна епоха має свою саморобну Біблію".

Вивчення християнських образів здійснювалося у такій логічній послідовності:

- на підготовчому етапі сприйняття художнього твору;
- на етапі сприйняття тексту;
- на етапі підготовки до аналізу;
- на етапі використання елементів аналізу (у середніх класах) та під час аналізу художнього твору (у старших класах) в єдності форми та змісту;
- на підсумковому узагальнюючому етапі.

Під час вивчення християнських образів за розробленою методикою пріоритетне місце займав метод творчого читання та евристичної бесіди з різними їх прийомами (коментоване, повторне, вибіркове читання, читання за ролями, побудова системи запитань, проведення бесіди, диспуту тощо).

Від введення поняття про християнський образ у 7-му класі під час вивчення середньовічного героїчного епосу, коли порівнювали героїв епічних творів (наприклад, Роланда) із біблійними Самсоном, Давидом чи Голіафом, поступово переходили до його поглиблення й узагальнення у 10-му класі, спираючись на новітні літературознавчі і методичні дослідження.

Доведено, що необхідність звернення до християнських образів під час вивчення художніх творів викликана:

- потребою аргументованого тлумачення пам'яток художньої літератури;
- необхідністю нового прочитання класичних творів мистецтва і прагненням більш глибокого усвідомлення ідеї автора;
- проблемами духовного відродження нації.

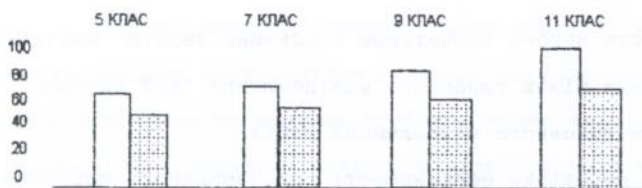
З метою перевірки ефективності запропонованої методики вивчення християнських образів зарубіжної літератури проводився аналіз результатів експериментально-дослідного навчання

ня, що передбачав зрізові контрольні роботи з розгорнутою відповіддю за матеріалами вивченого, творчі перекази, твори, проблемні запитання. Учні експериментальних і контрольних класів виконували ті самі завдання.

Правильними повними вважалися відповіді, в яких учні виявили ґрунтовне розуміння причин визначення художнього образу "християнським", самостійність суджень і висновків, уміння володіти прийомами аналізу і синтезу. Правильними неповними були відповіді, в яких опитувані допускали окремі неточності. У поверхових (неточних) відповідях учні лише частково виявили знання матеріалу. Неправильними вважалися відповіді, коли учні не зуміли впоратися з поставленими завданнями.

Експериментально-дослідне навчання показало, що пропонує методика є ефективною, допомагає учням більш повно зрозуміти християнські образи, їх призначення в тексті, дає можливості заглибитися у твір і досягнути його зміст, усвідомити концепцію автора, а також сприяє формуванню інтересу до літератури, культури народів різних країн, стимулює розвиток моральних якостей, громадянської позиції учнів.

Подаємо діаграму, в якій узагальнюються якісні та кількісні показники в %:

Умовні позначення:

□ - експериментальні класи,

▒ - контрольні класи.

Порівняння результатів навчання у контрольних та експериментальних класах доводить правомірність висунутої гіпотези і дозволяє зробити висновок, що: успішне набуття учнями знань про християнські образи залежить передусім від знання їх особливих рис, усвідомлення підстав для визначення того чи іншого образу як "християнського", вміння осмислювати вчинки і життя героїв художніх творів, зіставляти їх характеристику з оцінкою біблійних образів, синтезувати свої знання на узагальнюючому етапі вивчення художнього твору.

На основі наукового дослідження проблеми вивчення християнських образів одержано такі результати:

1. Здійснено теоретичний аналіз проблеми і вивчено її реальний стан у практиці викладання зарубіжної літератури;

2. Проаналізовано зміст і структуру навчально-методичного комплексу щодо вивчення християнських образів у творах зарубіжної літератури й узагальнено досвід учителів-практиків та педагогічних колективів шкіл України в роботі над вивченням християнських образів;

3. Виявлено рівні розуміння учнями християнських образів у системі художнього твору;

4. Науково обґрунтовано, розроблено і апробовано методику вивчення християнських образів зарубіжної літератури.

Експериментальна робота підтверджує, що результативність вивчення християнських образів значною мірою залежить від уміння вчителя дібрати важливий за змістом матеріал уроку та адекватного методичного забезпечення. Створені художньою літературою християнські образи необхідно розглядати як літературні персонажі; розуміти їх переконання, вчинки та поведінку відповідно до загальнолюдських моральних цінностей; з'ясувати основний зміст образів у сис-

темі християнського світосприймання; об'єктивно характеризувати християнські образи, без їх абсолютизації та атеїстичної оцінки. При цьому слід враховувати:

- традиційність у зображенні християнського образу і розкриття його домінуючої риси:

- встановлення біблійного прообразу, визначення тематичних і сюжетних зв'язків з ним;

- трансформацію християнського образу, ступінь автентичності з біблійним прообразом.

Логічно побудована методика послідовного і творчого вивчення християнських образів допомагає учням з'ясувати їх зміст та призначення у вивчуваному художньому творі, зрозуміти концепцію автора.

Безперечно, проведене дослідження не охоплює всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаються в посиленні уваги до духовного збагачення учнів шляхом вивчення християнських образів у курсі зарубіжної літератури.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Ознайомлення учнів гімназійних класів із звичаями рідного краю під час вивчення усної народної творчості [Про підготовку школярів до сприйняття християнських образів] /Шляхи забезпечення міцності і дієвості знань школярів.-Посібник для вчителя.-К.:Академія педагогічних наук України, Інститут психології АПН України, 1993.- С.31-36.

2. Розвиток творчих можливостей учнів під час вивчення християнських образів і сюжетів.- У зб.: Актуальні проблеми розвитку творчих можливостей учнів: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 18-20 жовтня 1994 р.- К.:

Міністерство освіти України, Інститут системних досліджень освіти, УДПУ ім. М. Драгоманова, 1994.- С.201-203.

3. Християнські мотиви у творчості Ф.М. Достоевського// Культура - духовність - мистецтво: Збірник наукових праць.- К.:Криворізький державний педінститут, 1995.-с.250-253.

4. Вплив героїчного епосу Західної Європи доби середньовіччя на формування національної самосвідомості учнів // Формування національної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів та учнів загальноосвітніх шкіл/ Збірник наукових праць. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 21-22 квітня 1995 р.- Київ-Кривий Ріг: Міністерство освіти України, УДПУ ім.М. Драгоманова, Фундація ім.Олега Ольжича, Криворізький державний педінститут, 1995.- С. 58-66.

Udovychenko L.N. Peculiarities of study the foreign literature christian in a secondary school.

The thesis (manuscript) for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 - methods of teaching (the foreign literature). The Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1996.

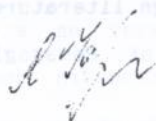
The thesis offers a theoretically grounded, worked out and experimentally verified methods of study the foreign literature christian characters. The efficiency of study is ensured by the ways, forms and aspects of training activity which favour to complete comprehension of the christian characters.

Удовиченко Л. Н. Особенности изучения христианских образов зарубежной литературы в общеобразовательной школе.

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика преподавания (зарубежной литературы). Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1996.

В диссертации теоретически обоснована, разработана и экспериментально проверена методика изучения христианских образов зарубежной литературы. Эффективность изучения христианских образов обеспечивается использованием специфической методики работы над ними, профессиональной компетенцией учителя, использованием методов, приёмов, видов и форм учебной деятельности, которые способствуют полному осмыслению христианских образов.

Ключові слова: християнський образ, біблійний образ, автентичність художнього образу з біблійним прообразом, трансформація християнського образу.

Підписано до друку 19.12.96г. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1.0. Обл.-вид. арк. 1.0.
Тираж 100. Зам. 110.

Відділ оперативної поліграфії
Центру "Міжнародна освіта"
тел. 227-12-75, 227-37-86

438999

AB 36.603

AB 36.603